

تأثیر فضاهای بی‌دفاع بر احساس امنیت شهروندان مورد مطالعه: محله بازار تهران

حسین فرهادی خواه^۱، احمد پورا احمد^۲، محمود آروین^۳ و سیدخلیل سیدعلی پور^۴
تاریخ وصول: ۱۳۹۶/۴/۲، تاریخ تایید: ۱۳۹۶/۵/۱۰

چکیده

از جمله تبعات فضاهای بی‌دفاع در شهرها، کاهش امنیت و مهم‌تر از آن کاهش احساس امنیت در بین شهروندان می‌باشد، لذا، بررسی این فضاها و ارزیابی اثرات آنان بر احساس امنیت شهروندان ضروری است. در همین راستا، هدف از این تحقیق نیز بررسی تأثیر فضاهای بی‌دفاع بر احساس امنیت شهروندان در محله بازار تهران است. این تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش اسنادی - میدان (پرسشنامه‌ای) می‌باشد. برای بررسی فضاهای بی‌دفاع از سه شاخص (فیزیکی، اجتماعی و اجتماعی - فیزیکی) و احساس امنیت سه شاخص (احساس امنیت لسانی، فیزیکی و بصری) استفاده شده است. حجم نمونه نیز با استفاده از فرمول کوکران، با توجه به جامعه آماری (۲۳۶۹۶ نفر)، ۳۸۴ به دست آمده است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از دو نرم‌افزار SPSS و SMART - PLS استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان داده است که بین شاخص فیزیکی و اجتماعی با احساس امنیت شهروندان رابطه معناداری وجود دارد، ولی بین شاخص اجتماعی - فیزیکی با احساس امنیت رابطه معناداری وجود ندارد. همچنین شاخص اجتماعی (ازدحام، خلوتی و...) بیشترین تأثیر را بر احساس امنیت شهروندان دارد.

کلیدواژه‌گان: فضاهای بی‌دفاع، احساس امنیت، محله بازار.

---

۱. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران (Farhadi.khah@ut.ac.ir)

۲. استاد دانشگاه تهران (apoura@ut.ac.ir)

۳. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران

۴. استادیار جغرافیا و عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی

مقدمه

یکی از مهم‌ترین نیازهای اجتماعی انسان، نیاز به تامین امنیت در محیط‌های شهری، به‌ویژه فضاهای عمومی شهری است. بسیاری از جرائم و تخلفات در گوشه‌هایی پنهان که به دور از نظارت اجتماعی است، رخ می‌دهد. علاوه بر روابط اجتماعی مبهم و یا تعریف نشده، عناصر فیزیکی محیط شهری می‌تواند در گسترش جرائم در محیط شهری نقش تسهیل‌کننده‌ای داشته باشد (Daryabari et al, 2014: 323). زمینه‌های احساس ناامنی، یکی از مهمترین مسائل فضاهای شهری محسوب شده، به موجب آن شرایط برای وقوع جرائم بسیار مستعدتر است (موسوی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۸۶). یکی از این زمینه‌ها فضاهای بی‌دفاع می‌باشند. فضاهای بی‌دفاع در شهر تهران به دلیل رشد و گسترش فیزیکی و جمعیتی از یک‌سو، و فرسودگی و تخریب مناطق قدیمی بسیار افزایش یافته است (Tabrizi, 2012: 55). بعضی از فضاهای شهری به دلیل ویژگی‌های کالبدی و اجتماعی خود، شرایطی را ایجاد می‌کنند که باعث ترغیب مجرمین و بزه‌کاران به انجام عمل بزه در این فضاها می‌شوند. هرچند امکان دارد در این فضاها به‌ندرت جرم اتفاق بیفتد ولی این فضاها، بی‌دفاع بودن را به مخاطبان خود القاء می‌کنند و موجب ترس و احساس ناامنی شهروندان در استفاده از این فضاها شود، در نتیجه به مرور زمان از میزان استفاده از این فضاها در شهرها کاسته می‌شود و خلوت شدن این فضاها باعث می‌شود تا شرایط برای اعمال بزهکاری مجرمین مهیاتر شود. این امر به‌خصوص در مناطق مرکزی و فرسوده شهرها به دلیل شرایط فیزیکی و اجتماعی حاکم بر آنها نمود بیشتری دارد (فرهادی‌خواه، ۱۳۹۵: ۱). بافت و کالبد نامنظم در محله بازار که متناسب با حمل و نقل و حفظ امنیت در قدیم بوده، اغلب همچنان دارای همان بافت قدیمی و نامنظم می‌باشد. از طرف دیگر، محله بازار به دلیل تراکم فعالیت‌های اقتصادی فراوان، در طول روز تراکم جمعیت در آن بسیار بالا می‌رود و در طول شب بسیار خلوت می‌شود. این عوامل، می‌تواند باعث خلق فضاهای بی‌دفاع در سطح محله و در نتیجه تأثیر بر احساس امنیت شهروندان شوند. بنابراین هدف از این پژوهش، بررسی تأثیر فضاهای بی‌دفاع در سطح محله بر احساس امنیت شهروندان در محله بازار تهران است.

فضاهای بی‌دفاع

فضاهای بی‌دفاع شهری یکی از مظاهر نامناسب شهرنشینی است که در برابر مجرمین و فعالیت‌های مجرمانه اغلب بدون نظارت اجتماعی و بی‌دفاع هستند. فضاهای بدون دفاع شهری، فضاهایی در درون شهرهای هستند که به دلیل ویژگی‌های فیزیکی و موقعیت قرارگرفتن آنها نسبت به دیگر نقاط شهری، قابلیت بیشتری برای وقوع رفتارهای انحرافی دارند، این فضاها به کسی تعلق ندارد و کسی از آنها نگهداری و مراقبت نمی‌کند، بعضی از این‌گونه فضاها از دید عمومی پنهان هستند و به همین دلیل فضاهای دنج و مطمئنی برای رفتارهای انحرافی محسوب می‌شوند. در هر فضای شهری، به‌طور طبیعی مقدار معینی از خشونت وجود دارد، اما خشونت‌ها در سطح شهر به‌طور تصادفی توزیع نشده‌اند، زیرا فضایی با عنوان بی‌دفاع بودن و یا آلوده، محل اتفاق افتادن انواع و اقسام خشونت‌هاست، درحالی‌که در محلی دیگر هیچ‌گونه خشونتی رخ نمی‌دهد یا خشونت کمتری رخ می‌دهد (White and Sutton, 1995: 85). در تعریف دیگر، فضاهای بی‌دفاع که امکان اتفاق افتادن آسیب اجتماعی در آنها بیشتر از فضاهای دیگر است، فضاهایی هستند که از نظر حفاظتی مرده ولی از نظر اتفاق افتادن مسائل نابهنجار فضایی فعال و زنده هستند. این فضاها معلول رخدادهایی هستند که در شهر رخ

می‌دهند؛ زیرا به علت بزرگ شدن یا بزرگ بودن شهر و فقدان نظارت مناسب فیزیکی و اجتماعی، فضاهایی به وجود می‌آیند که فعالیت‌های غیرمجاز و متعارض با هنجارهای جامعه در آن نقاط صورت می‌گیرد و اثرات نامطلوبی بر پیکر جامعه می‌گذارد و منجر به حادث شدن انواع خشونت‌ها می‌شوند (Rapoport, 1982: 58).

بررسی فضاهای بی‌دفاع هم از حیث اینکه موجب افزایش جرائم و بزهکاری می‌شوند و هم از این جهت که موجب کاهش احساس امنیت شهروندان از فضاهای مذکور می‌شود، ضروری است؛ زیرا بی‌دفاع بودن فضاها، موجب کاهش استفاده از این فضاها و حتی فضاهای اطراف آنها می‌شود و در نتیجه دور شدن چنین فضاهای از کارکرد اصلی خود و متعاقب آن تبدیل این فضاها به مراکز بزه می‌شود. این مسئله نشان‌دهنده ضرورت شناخت فضاهای شهری به‌عنوان عامل تسهیل‌کننده جرائم در سطح شهر می‌باشد. در این میان محله‌های قدیمی شهرهای کشور به دلیل ساختار کالبدی که معمولاً کمتر دستخوش تغییرات کلی و نوین شده است، فضاهای بی‌دفاع فراوان دارند (فرهادی‌خواه، ۱۳۹۵: ۱۶۱). در ادامه، مهمترین ویژگی‌های فضاهای بی‌دفاع شهری آورده می‌شود (Daryabari et al, 2014: 327):

ویژگی‌های فیزیکی: ویژگی‌های از قبیل کمبود و فقدان نور، ساختمان‌های منروبه، ساختمان‌های ناتمام، مشاهده بصری محدود و عدم نمایش بصری، بی‌نظمی فیزیکی، (وجود مکان‌های باقابلیت) به دام افتادن، فرصت محدود برای نظارت و کنترل، وجود گوشه و کنار، پیچ‌وخم (مکان‌های) محصور مجاور با فضاهای قابل مشاهده، تراکم ساختمانی، کمبود ساختمان، عدم وجود مرزهای و محدوده‌های قابل اندازه‌گیری، دنباله و امتداد و مکان‌های رهاشده مناطق مطرح را می‌توان به‌عنوان ویژگی‌های فیزیکی فضاهای بی‌دفاع به‌شمار آورد.

ویژگی‌های اجتماعی: مهم‌ترین ویژگی‌های اجتماعی فضاهای بی‌دفاع عبارت‌اند از: عدم وجود (استفاده) یا استفاده مداوم، آرام و خلوت بودن، ازدحام بیش‌ازحد، تراکم، عدم حضور انسان، عدم حضور مسئول کنترل و نظارت (نیروی حفاظتی)، بی‌نظمی در فعالیت‌ها، کاهش کنترل و نظارت توسط مردم، عدم ارتباط بین فضا و مردم و عدم وجود این ارتباط در ساعات خاص و همچنین تراکم فعالیتی.

ویژگی‌های فیزیکی- اجتماعی: مهم‌ترین ویژگی‌های فیزیکی- اجتماعی فضاهای بی‌دفاع عبارت‌اند از: فضاهای رهاشده، فقدان علائم و نشانه‌های شناسایی، هویت و تعریف ضعیف، عدم روشنایی و معنی‌دار بودن منظره یا ضعف در این منظره، ساختار پیچیده، گوناگونی فعالیت‌ها، تناسب ضعیف یا عدم وجود تناسب، باریک و تنگ بودن، عدم تفکیک فضاهای عمومی و خصوصی، ارتباط ضعیف ساختمان‌ها با خیابان یا با فضاهای باز دیگر.

احساس امنیت

امنیت اجتماعی و به‌طورکلی امنیت، ارتباط مستقیمی با فضا و ساخت و ساز شهری دارد. یک فضای شهری مناسب، تا حد زیادی، تامین‌کننده امنیت و فضای نامناسب از بین‌برنده آن و زمینه‌ساز انواع آسیب‌ها و معضلات اجتماعی است. امروزه امنیت از شاخصه‌های کیفی زندگی در شهرها است و آسیب‌های اجتماعی، از مهمترین پیامدهای مختلف امنیت به‌شمار می‌روند. در این میان، فضاهای پارک‌های سطح، شهر از جمله مولفه‌هایی هستند که ناهنجاری‌های اجتماعی، در بستر آنها به وقوع می‌پیوندد. بر این اساس، بسیاری از صاحب‌نظران بر این عقیده‌اند که با دستکاری

فضاها و تلطیف آن می‌توان احساس امنیت را در افراد افزایش داد (Bond, 2004: 20). احساس امنیت به‌عنوان پدیده‌ای که تلفیقی از عوامل فردی، روانی و اجتماعی است، تحت تأثیر تجربه‌های مستقیم و غیرمستقیم افراد از شرایط متفاوت اجتماعی است و برای دستیابی به زندگی سالم و تداوم روابط اجتماعی هر انسانی نیازمند آن است (کانونی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱). احساس ایمنی این است که فرد در درون خود، احساس کند که امنیت دارد و تهدیدی متوجه او نیست. شاید این احساس امنیت با امنیت واقعی تناسب داشته باشد و شاید هم تناسب نداشته باشد (رضوانی و فتحی، ۱۳۹۱: ۳۹۷). نکته‌ای که باید به آن توجه شود، نقش و اهمیت اساسی وجود احساس امنیت در بین افراد جامعه در بُعد ذهنی در کنار امنیت در بُعد عینی است و به‌همین دلیل، برخی از کارشناسان احساس امنیت را مقدم بر وجود عینی امنیت معرفی می‌کنند (کرامتی، ۱۳۸۵: ۱۵۱). به‌عبارتی، احساس امنیت از قرارگیری انسان در شرایط محیطی به‌منابه نوعی ادراک روانی حاصل می‌شود. لذا از یک‌سو، شکل‌گیری احساس امنیت از لحاظ روان‌شناختی وابسته به شرایط محیطی و از سوی دیگر برداشت و سطوح ادراکی است (مویدی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۶۶).

رابطه فضاها و احساس امنیت

فضاهای بی‌دفاع با توجه به ساختار فیزیکی نقشی مهم در ایجاد حس و ترس و ناامنی دارند (Laidler, 2009: 89). وجود فضاها و بی‌دفاع در سطح محله سبب کاهش امنیت و احساس امنیت اجتماعی در بین شهروندان، افزایش جرائم، مشکلات بهداشتی می‌شود (فرهادی‌خواه، ۱۳۹۵: ۱۶۱). ترس و ناامنی حاصل از فضاها و بی‌دفاع که در فضاها و شهری شکل می‌گیرند را می‌توان از طریق طراحی مناسب کاربری مؤثر از فضا و محیط ساخته شده که به کاهش فرصت‌های مجرمانه، کاهش ترس و ناامنی و بهبود کیفیت زندگی منجر می‌شود، کاهش داد. در واقع با طراحی مناسب، بهینه‌سازی فرصت‌های نظارت، تعریفی مشخص و واضح از فضا و محیط ایجاد تصویری مثبت از محیط می‌توان حس ترس و ناامنی را کاهش داد. در ارتباط با حس ترس و ناامنی که همان ترس از خشونت و ارتکاب جرم است، تعدادی از نظریات موجود به‌طور مجزا بر نقش ویژگی‌های فیزیکی فضاها در بروز خشونت و حس ترس تأکید دارند در مقابل تعداد نیز بر بُعد اجتماعی تأکید دارند و نظریاتی نیز در بین این دو طیف قرار داشته و بر هر دو بُعد فیزیکی و اجتماعی فضاها و بی‌دفاع و آلوده در بروز احتمالی خشونت و ترس از آن تأکید دارند (یوسفی و جوهری، ۱۳۹۳: ۱۳۲). فضاها و بی‌دفاع، نقش بسیار مهمی در ایجاد حس ترس و ناامنی ناشی از احتمال وقوع جرم و خشونت دارند، به‌عبارت‌دیگر محیط ارائه‌کننده شرایط و وضعیتی است که فرصت مناسب برای وقوع هرگونه مزاحمت و خشونت و ایجاد ترس فراهم می‌کند (پورجعفر، ۱۳۸۹: ۱۹). به‌طورکلی، اصلاح یا حتی حذف فضاها و بی‌دفاع شهری نه تنها از بسیاری نابهنجاری‌ها و اعمال خلاف جلوگیری می‌کند، بلکه آرامش روانی شهروندان را تأمین می‌کند (تختی، ۱۳۸۵: ۷۵).

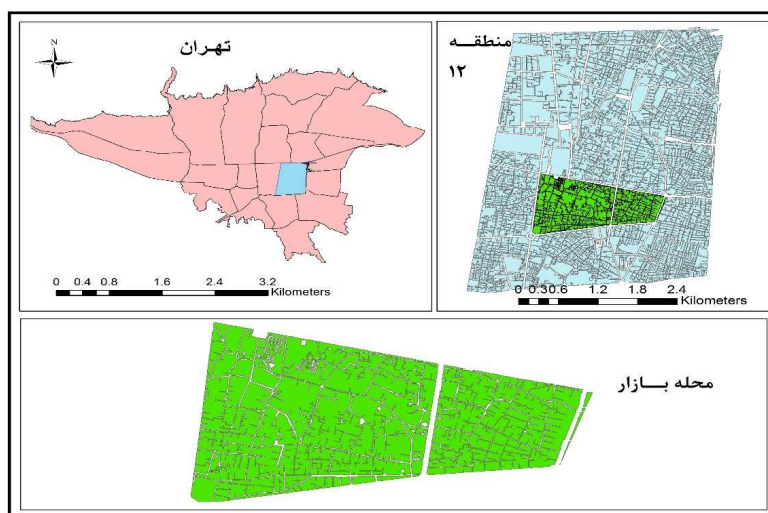
پیشینه

راجر ترانسیک (۱۹۸۶) در کتاب خود با عنوان، یافتن فضاهای گمشده، به مسئله فضاهای بی‌استفاده توجه می‌کند. از نظر او فضاهای شهری بی‌استفاده فضاهایی هستند که هیچ‌گونه اثر مثبتی در محیط اطراف و استفاده‌کنندگان ندارند، فضاهایی که به‌طور ضعیفی تعریف شده‌اند، مرز و محدوده قابل اندازه‌گیری ندارند و میان عناصر شهر پیوستگی ایجاد نمی‌کنند. اکبری و همکاران (۲۰۱۵) در مقاله‌ای تحت‌عنوان، مقدمه‌ای بر امنیت اجتماعی در مناطق بی‌دفاع شهری، با بررسی یک نمونه ۳۴۰ تایی، نشان داده‌اند که رابطه مستقیمی بین نظارت اجتماعی و امنیت اجتماعی در مناطق بی‌دفاع شهری وجود دارد. همچنین یک رابطه مثبت و معنادار بین نظارت رسمی، آگاهی جمعی، ارتباط فرد با جامعه، عضویت در گروه‌های اجتماعی و امنیت اجتماعی وجود دارد. علاوه بر آن یک رابطه منفی معنی‌داری بین عدم کنترل، ترس از طرد شدن و امنیت اجتماعی در مناطق بی‌دفاع شهری وجود دارد. دریاباری و همکاران (۲۰۱۶)، در مقاله‌ای تحت‌عنوان فضاهای بی‌دفاع شهری، تهدیدی برای توسعه پایدار شهری، ضمن ارائه تعاریفی از فضاهای بی‌دفاع شهری، معتقد بودند اکثر جرایم شهری در مکان‌هایی اتفاقی می‌افتد که از نظارت عمومی پنهان باشند. همچنین آنان تأکید می‌کنند که علاوه بر شرایط اجتماعی، شرایط فیزیکی نیز باعث تسهیل ناهنجاری در محیط‌های شهری می‌شود؛ و در نهایت آن‌ها به تأثیر فضاهای بی‌دفاع شهری بر امنیت اجتماعی شهروندان پرداخته‌اند و استراتژی‌های برای کاهش و حذف تدریجی آن‌ها ارائه داده‌اند. فرهادی‌خواه (۱۳۹۵) با بررسی فضاهای بی‌دفاع شهری در محله هرنندی تهران به این نتیجه رسیده است که حضور (ازدحام) یا عدم حضور مردم (خلوت بودن فضاها) بیشترین تأثیر را بر بی‌دفاع بودن فضاها در سطح محله مذکور دارد، همچنین فضاهای بی‌دفاع در سطح محله به‌صورت یکسان پراکنده نشده‌اند. جعفری (۱۳۹۴) در بررسی و تحلیل فضاهای بی‌دفاع در سطح ناحیه سه شهر کابل، به این نتیجه رسیده است که فضاهای بی‌دفاع در منطقه مورد مطالعه وضعیت نامناسبی دارند. ابراهیمی‌جم و احمدیان (۱۳۹۲) با بررسی علل شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع در پایانه غرب تهران به این نتیجه رسیده‌اند که توجه نکردن به کارکردهای شبانه‌روزی و نیز عدم توجه به معیارهای محیطی قابل دفاع باعث کاهش امنیت مسافران و کاهش امنیت آنان شده است. همچنین تاکنون تحقیقات مختلفی به بررسی احساس امنیت در فضاهای شهری پرداخته‌اند که از جمله مهم‌ترین می‌توان به این موارد اشاره کرد: نیومن (۱۹۷۳)، جیکوبز (۱۳۸۶)، فوستر و همکاران (۲۰۱۴)، اشنایدر و کیتچن (۲۰۱۴)، دیاس و همکاران (۲۰۰۷)، لطفی و همکاران (۱۳۹۵)، کوزه‌گری و همکاران (۱۳۹۴)، زیاری و همکاران (۱۳۹۲).

بررسی پیشینه تحقیق نشان می‌دهد، تاکنون تحقیقاتی در زمینه فضاهای بی‌دفاع و همچنین احساس امنیت در فضاهای شهری انجام شده است، لذا، تفاوت تحقیق حاضر با تحقیقات قبلی، بررسی رابطه بین این دو مفهوم می‌باشد.

منطقه مورد مطالعه

محله بازار تهران، یکی از محلات واقع در ناحیه ۳، منطقه ۱۲ شهر تهران واقع شده است. این محله از سمت شرق با محله قیام، از شمال با محله امامزاده و پامنار، از غرب با محله سنگلج و از جنوب با محله هرنندی هم‌مرز می‌باشد. این محله به دلیل واقع شدن بازار بزرگ تهران در آن به‌عنوان قلب اقتصادی تهران و ایران شناخته می‌شود. جمعیت محله بازار بالغ بر ۲۳۶۹۶ نفر است که از این میان ۱۲۴۶۴ نفر مرد و ۱۱۵۰۵ نفر را زنان تشکیل می‌دهند (www.bazar.mytehran.ir).

نقشه ۱. محدوده مورد مطالعه

روش تحقیق

این تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی می‌باشد. برای جمع‌آوری داده نیز از روش اسنادی - میدانی استفاده شده است. در روش اسنادی ابتدا شاخص‌های موردنظر از منابع مختلف، استخراج گردید و در بخش میدانی نیز از طریق پرسشنامه داده‌ها تحقیق جمع‌آوری شد. جامعه آماری با توجه به موضوع پژوهش، ساکنان محله بازار تهران با جمعیت ۲۳۶۹۶ نفر می‌باشند که با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه ۳۸۴ نفر تعیین گردید. مقیاس اندازه‌گیری براساس طیف لیکرت از خیلی کم تا خیلی زیاد و نحوه نمره‌دهی پرسش‌ها نیز از نمره ۱ تا ۵ بود. برای تحلیل و سنجش مدل پژوهش از تحلیل داده‌ها به وسیله معادلات ساختاری استفاده شد. مدل‌یابی معادلات ساختاری، تکنیک آماری قدرتمندی است که مدل اندازه‌گیری (تحلیلی عاملی تأییدی) و ساختاری (رگرسیون یا تحلیل مسیر) را با یک آزمون آماری همزمان ترکیب می‌کند. از طریق این فنون پژوهشگران می‌توانند ساختارهای فرضی (مدل‌ها) را رد یا انطباق آن‌ها را با داده‌ها تأیید کنند. نرم‌افزار مورد استفاده در این پژوهش برای این تحلیل SPSS و SMART-PLS است. این نرم‌افزار (SMART-PLS) مدل‌های معادلات ساختاری را که دارای چند متغیر بوده و اثرات مستقیم، غیرمستقیم و تعاملی را شامل می‌شود، مورد تحلیل قرار می‌دهد.

جدول ۱. متغیرهای تحقیق

متغیر وابسته		متغیر مستقل	
لطیفی و همکاران (۱۳۹۴)، فرهادی‌خواه و علی‌پور (۱۳۹۵)، آقایی و دیگران (۱۳۹۳)، کوزه‌گر و همکاران (۱۳۹۳)، ایزدی و حقی (۱۳۹۴).	- احساس امنیت لسانی - احساس امنیت بصری - احساس امنیت فیزیکی	تختی (۱۳۸۵)، فرهادی‌خواه (۱۳۹۵)، یوسفی و جوهری (۱۳۹۳) قلیچ و عماری (۱۳۹۱)، قهرمانی (۱۳۸۸)، جعفری (۱۳۹۴)، تبریزی و همکاران (۱۳۹۰)، دریاباری و همکاران (۲۰۱۶)	- شاخص فیزیکی - شاخص اجتماعی - شاخص اجتماعی-فیزیکی

در این پژوهش برای هر شاخص یک فرضیه می‌توان به صورت زیر در نظر گرفت:

- فرضیه ۱: شاخص فیزیکی تأثیر مثبت و معناداری بر احساس امنیت شهروندان دارد.
- فرضیه ۲: شاخص اجتماعی تأثیر مثبت و معناداری بر احساس امنیت شهروندان دارد.
- فرضیه ۳: شاخص اجتماعی - فیزیکی تأثیر مثبت و معناداری بر احساس امنیت شهروندان دارد.

در روش معادلات ساختاری قبل از تحلیل تأثیرگذاری شاخص‌ها، اعتبار سازه‌ها و پایایی و روایی بررسی می‌شود. جهت بررسی اعتبار سازه‌ها فرنل و لارکر (۱۹۸۱)، سهم لاکرا معرفی کرده‌اند که شامل اعتبار هر یک از گویه‌ها، پایایی ترکیبی (CR) هر یک از سازه‌ها و متوسط واریانس استخراج شده (AVE) است. در مورد اعتبار هر یک از گویه‌ها، مقدار بار عاملی ۰.۴ و بیشتر هر گویه در تحلیل عاملی تأییدی مؤید این مطلب است که واریانس بین سازه و شاخص‌های آن از واریانس خطای اندازه‌گیری آن سازه بیشتر بوده و پایایی در مورد آن مدل اندازه‌گیری قابل قبول است. برای ارزیابی پایایی پرسشنامه در این پژوهش از بررسی سازگاری درونی و برای بررسی روایی از روایی همگرا استفاده شد. جهت بررسی پایایی مدل‌های اندازه‌گیری یکی از روش‌های پرکاربرد بررسی سازگاری درونی است. نتایج این بررسی در جدول قابل مشاهده می‌باشد.

جدول ۲ ضرایب شاخص‌های سازگاری درونی را نشان می‌دهد. همه ضرایب پایایی مرکب و آلفای کرونباخ بیشتر از حد بحرانی ۰/۷ هستند، و همه میانگین واریانس‌های استخراج شده بیشتر از حد ۰/۵ می‌باشند در نتیجه می‌توان گفت مدل‌های اندازه‌گیری در حد قابل قبولی قرار دارند.

جدول ۲. ضریب پایایی ترکیبی و روایی همگرا

نام متغیر	تعداد	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی	میانگین یا واریانس استخراج شده AVE
فیزیکی	۵	0.701265	0.812435	0.25684
اجتماعی	۴	0.730015	0.793612	0.32541
اجتماعی فیزیکی	۳	0.84253	0.873651	0.35942
مجموع سؤالات	۱۲	0.760013	0.861350	0.43015

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

گام بعدی بررسی مدل‌های اندازه‌گیری از نظر روایی و پرداختن به سنجش توانایی مدل‌های اندازه‌گیری در سنجش پدیده مورد نظر است. یک روش قدرتمند جهت این کار بررسی روایی سازه از طریق ارزیابی روایی واگرا و همگرای مدل‌های اندازه‌گیری است. روایی همگرا نمرات شاخص‌هایی را بررسی می‌کند که برای سنجش یک سازه تعریف شده‌اند. روایی همگرا بدین معناست که مجموعه معرف‌ها، سازه اصلی را تبیین می‌کنند. اگر شاخص‌ها نتایج یکسانی را نشان دادند در نتیجه روایی همگرا وجود دارد. روش بررسی روایی همگرا، آزمون بار عرضی است. در این آزمون انتظار می‌رود بار هر معرف برای هر متغیر مکنون بیشتر از بارهای عرضی یا بار آن معرف برای سایر متغیرهای مکنون باشد. آزمون بار عرضی ارزیابی روایی را در سطح معرف فراهم می‌کند.

جدول زیر نشان می‌دهد که بارهای عاملی شاخص‌های درون هر سازه نسبت به سازه بیرونی آن مقدار بیشتری را به خود اختصاص می‌دهند که این می‌تواند نشان‌دهنده روایی همگرا در بین شاخص‌های هر یک از سازه‌های پژوهش باشد.

جدول ۳. بارهای عاملی گویه‌ها (آزمون بار عرضی)

P value	نوع سنجش	اجتماعی - فیزیکی	اجتماعی	فیزیکی	
<۰/۰۰۱	انعکاسی	0.356721	0.226187	0.61358	Phy1
<۰/۰۰۱	انعکاسی	0.466290	0.301501	0.57125	Phy2
<۰/۰۰۱	انعکاسی	0.596753	0.467962	0.75812	Phy3
<۰/۰۰۱	انعکاسی	0.668026	0.528927	0.81234	Phy4
<۰/۰۰۱	انعکاسی	0.39256	0.426187	0.53012	Phy5
<۰/۰۰۱	انعکاسی	0.355176	0.650149	0.314145	Soc1
<۰/۰۰۱	انعکاسی	0.397900	0.703067	0.312292	Soc2
<۰/۰۰۱	انعکاسی	0.375888	0.786813	0.384925	Soc3
<۰/۰۰۱	انعکاسی	0.352639	0.877940	0.291058	Soc4
<۰/۰۰۱	انعکاسی	0.616621	0.386634	0.338289	Soc- phy1
<۰/۰۰۱	انعکاسی	0.459363	0.428032	0.370381	Soc-phy2
<۰/۰۰۱	انعکاسی	0.689786	0.461573	0.580053	Soc-phy3

یافته‌های پژوهش

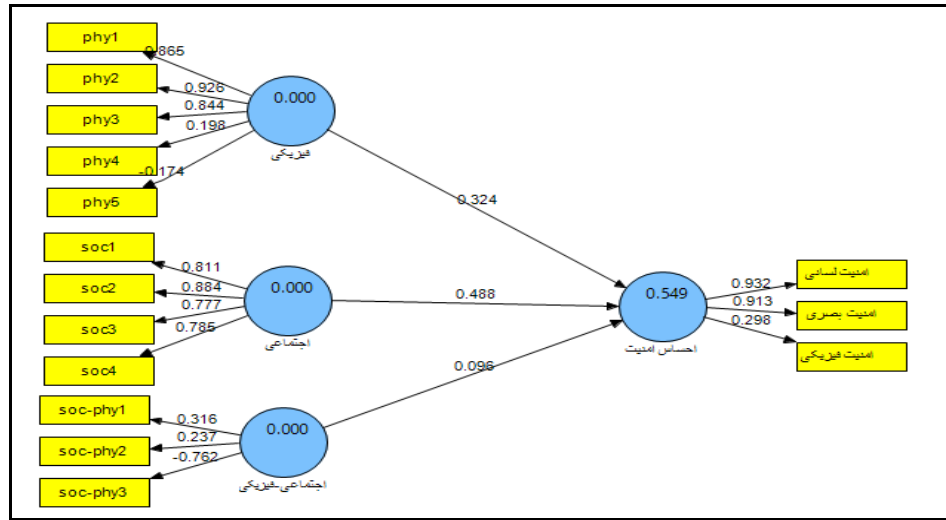
در نرم‌افزار smart-pls ارزش t ، معنی‌دار بودن اثر متغیرها را برهم نشان می‌دهد. اگر مقدار t بیشتر از $1/96$ باشد، یعنی اثر مثبت وجود دارد و معنی‌دار است. اگر بین $1/96+$ تا $1/96-$ باشد، اثر معنی‌داری وجود ندارد و اگر کوچکتر از $1/96-$ باشد، یعنی اثر معنی‌دار، ولی منفی است. همچنین ضرایب مسیر اگر بالای 60% باشد، بدین معنی است که ارتباطی قوی میان دو متغیر وجود دارد، اگر بین $0/3$ تا $0/6$ باشند، ارتباط متوسط و اگر زیر $0/3$ باشند، ارتباط ضعیفی میان وجود دارد. شکل‌های خروجی از نرم‌افزار ضرایب مسیر و مقدار t را نشان می‌دهد که با استفاده از این می‌توان تحلیل فرضیه‌های پژوهش پرداخت.

با توجه به نتایج به جدول شماره ۴ و اشکال ۱ و ۲ مشخص می‌گردد که شاخص فیزیکی با ضریب تأثیر $0/324$ (بیشتر از $0/196$) دارای تأثیر معنی‌دار مثبتی بر احساس امنیت شهروندان می‌باشد، بنابراین فرضیه اول تأیید می‌شود.

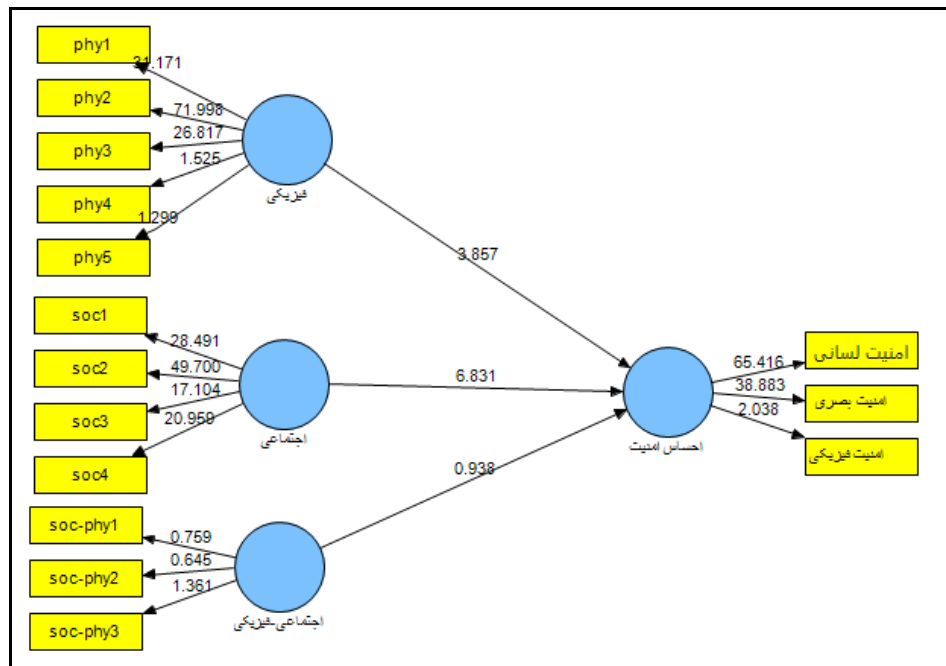
جدول ۴. خلاصه نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌ها

نتیجه	p-value	میانگین نمونه	انحراف معیار نمونه (SIDEV)	T آماره	ضریب مسیر	
تأیید	0.00	0.34531	0.03152	3.857	0.324	فیزیکی
تأیید	0.00	0.3521	0.01253	6.831	0.488	اجتماعی
رد	0.00	0.28653	0.00638	0.938	0.096	اجتماعی - فیزیکی

شکل ۱. مدل آزمون پژوهش (ضرایب مسیر و بارهای عاملی)

شکل ۲. ضریب معناداری شاخص‌های پژوهش بر ابعادشان

جهت بررسی شاخص فیزیکی از ۵ شاخص کمبود نور و روشنایی (تاریک بودن یا ضعف روشنایی فضاها)، وجود ساختمان‌های مخروبه، وجود کنج‌ها و گوشه‌ها، تراکم ساختمانی و وجود پیچ‌وخم‌ها استفاده شده است که در بین این عوامل بیشترین بار عاملی مربوط به تاریک بودن و ضعف روشنایی فضاها با بار عاملی ۰/۸۶۵ بوده است.

فرضیه دوم نیز با توجه به مقدار ضریب مسیر (۰/۴۸۸) تأیید می‌شود. برای سنجش شاخص اجتماعی از ۴ گویه استفاده شده است که در این بین خلوت بودن فضاها (بیشتر در شب) (با بار عاملی ۰/۸۸۴) بیشتر از ازدحام، تراکم فعلیتی و عدم استفاده مداوم از فضا بیشترین تأثیر را دارد.

فرضیه سوم که به بررسی رابطه بین شاخص فیزیکی - اجتماعی بر احساس امنیت پرداخته است به دلیل ضریب مسیر بین ۱/۹۶ تا ۱/۹۶- (با مقدار ۰/۰۹۶) رد می‌شود.

در ادامه جهت بررسی رابطه بین فضاهای بی دفاع (ترکیب سه شاخص فیزیکی، اجتماعی و اجتماعی - فیزیکی) با احساس امنیت شهروندان از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. در این آزمون چنانچه سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ باشد، نشان‌دهنده وجود رابطه معنی‌دار بین دو متغیر (با سطح اطمینان ۰/۹۵)، می‌باشد و چنانچه بیشتر از این مقدار باشد، نشان‌دهنده عدم وجود رابطه معنی‌دار بین متغیرهاست. بررسی رابطه بین دو متغیر نشان‌دهنده وجود رابطه معنی‌دار بین دو متغیر می‌باشد (۰/۰۵ < sig). (جدول شماره ۵).

جدول ۵. نتیجه آزمون پیرسون جهت بررسی رابطه بین متغیرها

متغیرها	Sig	r
فضاهای بی دفاع	۰/۰۰۰	۰/۳۱۰
احساس امنیت		

نتیجه‌گیری

بعضی از فضاهای شهری به دلیل ویژگی‌های کالبدی و اجتماعی خود، شرایطی را ایجاد می‌کنند که موجب ترغیب مجرمین و بزهکاران به انجام عمل بزه در این فضاها می‌شوند. هرچند امکان دارد در این فضاها به ندرت جرم اتفاق بیفتد ولی این فضاها بی‌دفاع بودن را به مخاطبان خود القاء می‌کنند و موجب ترس و احساس ناامنی شهروندان در استفاده از این فضاها شود. در مجموع عوامل مختلفی در وقوع جرائم نقش دارند، یکی از عوامل مؤثر در وقوع جرائم در هر فضا، بی‌دفاع بودن آن فضا است. بررسی فضاهای بی‌دفاع هم از حیث اینکه موجب افزایش جرائم و بزهکاری می‌شوند و هم از این جهت که موجب کاهش احساس امنیت شهروندان از فضاهای مذکور می‌شود، ضروری می‌باشد؛ زیرا بی‌دفاع بودن فضاها، موجب کاهش استفاده از این فضاها و حتی فضاهای اطراف آنها می‌شود و در نتیجه دور شدن چنین فضاهای از کارکرد اصلی خود و متعاقب آن تبدیل این فضاها به مراکز بزه می‌شود.

همانطور که اشاره شد یکی از مهمترین تبعات فضاهای بی‌دفاع در سطح شهرها، کاهش امنیت و از آن مهمتر کاهش احساس امنیت شهروندان می‌باشد. بنابراین هدف این تحقیق نیز بررسی تأثیر فضاهای بی‌دفاع بر احساس امنیت شهروندان در محله بازار تهران است. در این تحقیق، با بررسی ادبیات موضوع ویژگی‌های فضاهای بی‌دفاع در قالب سه شاخص اجتماعی، فیزیکی و اجتماعی - فیزیکی و احساس امنیت نیز در قالب سه شاخص احساس امنیت لسانی، بصری و فیزیکی مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج تحقیق نشان داده است که بین شاخص فیزیکی و اجتماعی با احساس امنیت شهروندان رابطه معنادار وجود دارد، اما رابطه معناداری بین شاخص اجتماعی - فیزیکی با احساس

امنیت شهروندان وجود ندارد. همچنین بیشترین تأثیر را در بین شاخص‌های مورد بررسی مربوط به شاخص اجتماعی می‌باشد. این شاخص به بررسی ازدحام، خلوتی، تراکم فعالیتی و ... پرداخته است. بدون شک مهم‌ترین علت این تأثیر وجود بازار بزرگ تهران در این محله می‌باشد، زیرا باعث می‌شود تراکم و ازدحام جمعیت در طول روز به حداکثر ممکن برسد و این ازدحام تا ساعات معینی از روز ادامه دارد، ولی از ابتدای شب به دلیل تعطیلی مراکز اداری این محله تقریباً خلوت می‌شود. این امر باعث کاهش نظارت طبیعی فضاها و ایجاد فضاهای بی‌دفاع می‌شود از طرف دیگر بعضی جرائم به فضاهای شلوغ و پر ازدحام نیازمندند این نیز می‌تواند باعث بی‌دفاع شدن فضاها و کاهش احساس امنیت افراد شود.

کتابشناسی

- آقای، پرویز؛ پوراحمد، احمد و رئیس، احمد (۱۳۹۳)، سنجش و تدوین راهبرد امنیت اجتماعی پایدار (مورد پژوهی: منطقه یک شهرداری تهران)، فصلنامه جغرافیای انتظامی، سال ۲، شماره ۵، صص ۴۵-۷۰؛
- ایزدی، محمدسعید و حقی، محمدرضا (۱۳۹۴)، ارتقاء حس امنیت در فضاهای عمومی شهری با بهره‌گیری از طراحی شهری (نمونه موردی: میدان امام شهر همدان)، نشریه هنرهای زیبا، دوره بیستم، شماره نهم، صص ۵-۱۲؛
- پورجعفر، محمدرضا (۱۳۸۹)، فضاهای قابل دفاع به‌عنوان سرمایه‌ای اجتماعی در کاهش میزان جرم‌های شهری و ارتقای امنیت محیطی، دانشنامه علوم اجتماعی، دوره ۱، شماره ۳، صص ۱۴-۲۹؛
- تختی، بیتا (۱۳۸۵)، نقش فضاهای بی‌دفاع شهری در کاهش حس امنیت در شهروندان، ماهنامه مسکن و انقلاب، شماره ۱۱۵؛
- محسنی تبریزی، علیرضا؛ قهرمانی، سهراب و یاهک، سجاد (۱۳۹۰)، فضاهای بی‌دفاع شهری و خشونت (مطالعه موردی فضاهای بی‌دفاع شهر تهران)، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، سال ۲۲، شماره ۴۴، صص ۵۱-۷۰؛
- جعفری، محمدعلی (۱۳۹۵)، بررسی و تحلیل فضاهای بی‌دفاع شهری در ناحیه ۳ شهر کابل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: کرامت‌اله زیاری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران؛
- فرهادی‌خواه، حسین (۱۳۹۵)، ایمن‌سازی فضاهای بی‌دفاع شهری (نمونه موردی: محله هرندی تهران)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر کرامت‌اله زیاری، دانشگاه تهران، دانشگاه جغرافیا؛
- فرهادی‌خواه، حسین و علی‌پور، سیدخلیل (۱۳۹۵)، بررسی احساس امنیت در فضاهای عمومی (پارک هرندی تهران)، فصلنامه دانش انتظامی پلیس پایتخت، شماره ۳۱، دوره ۴، صص ۴۳-۶۰؛
- قلیچ، مرتضی و عماری، حسن (۱۳۹۱)، درآمدی بر فضا فضاهای بی‌دفاع شهری. تهران، انتشارت نیسا؛
- قهرمانی، سهراب (۱۳۸۸)، نقش فضاهای بی‌دفاع شهری در رفتارهای خشونی، مطالعه موردی فضاهای بی‌دفاع شهری در تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر هوشنگ نایی، تهران، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران؛
- کوزه‌گر کالجی، لطفعلی؛ ضرغامی، سعید و آقای، پرویز (۱۳۹۳)، سنجش میزان احساس امنیت اجتماعی در فضاهای سبز عمومی (مورد پژوهی: پارک ملت تهران)، پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، سال دوم، شماره هفتم، صص ۱۳۹-۱۵۶؛
- لطفی، صدیقه؛ آنامراد نژاد، رحیم‌پردی (۱۳۹۴)، ارزیابی مؤلفه‌های کالبدی فضاهای عمومی و تأثیر آن در احساس امنیت اجتماعی شهروندان بابل، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، سال چهارم، شماره ۹، صص ۱۳۱-۱۵۲؛

۱۳. یوسفی، علی و جوهری، لیلا (۱۳۹۳). فضاهاى بی‌دفاع در شهر و حس ترس؛ پدیدارشناسی تجربه عبور از پلهای زیرگذر مشهد، جغرافیا و مخاطرات محیطی، شماره یازدهم، صص ۱۲۹-۱۴۳؛

14. Bonds, Michael(2004), *Urban Social Theory*, Oxford University Press;
15. Daryabari, Jamal et al (2016), *Urban Defenseless Spaces, Threatening Factor to the Urban Sustainable Development*, MARTINIA, VOL.5 NO.2 Page: 323-332;
16. Greenberg, S., Rohe, W., (1984), *Neighborhood Design and Crime*, APA Journal, Vol. 50, Issue 1, pp. 48-61;
17. Laidler, K (2009), *Crimonology*. University of Hong Kong, 2nd edition; Mohseni Tabrizi .A, Gharamani. S; Yahak, s (2012). Indefensible urban spaces and violence (Study on indefensible urban spaces of Tehran city), JOURNAL OF APPLIED SOCIOLOGY, WINTER 2012 , Volume 22 , Number 4 (44); Page(s) 51 To 70;
18. Rapoport, A. (1982), *the meaning of the built environment: A nonverbal communication approach*. University of Arizona Press;
19. Trancik, roger. (1986), *finding lost space*. new York: van nostrand reinhold;
20. White, R., & Sutton, A. (1995), *Crime prevention, urban space and social exclusion*. Journal of Sociology, 31(1), 82-99.